

10. hogy a szóknál adom az *eredeti, áthidaló* és leghátul az *auctor által használt jelentést* ;

11. hogy 46 helyen az okvetlenül szükséges *realiákat* adom (mely pont azonban kibővítendő) ;

12. hogy 196-nál több *kifejezést* megmagyarázok ;

13. hogy *háromszáz nyolczvanhárom* (383) szót *synonymice megmagyaráztam*, a mi múlhatlanul szükséges az író gondolatainak alapos és helyes megértésére.

Ha dr. Némethy úr mindezt figyelembe vette volna, nemcsak a fordításra, hanem a «Függelék»-re is kedvező bírálatot mondott volna. Hogy irányom egészen helyes, bizonyítja ezt egyrészt dr. Pruzsinszky úrnak a Köpesdy-féle præparatiókra mondott ítélete, másrészt a Fleck-eisen által szerkesztett Neue Jahrbücher 10. füzetének 531. lapján olvasható sorok, a többi közt: «... dass nur durch lectüre sprachgefühl erzeugt und genährt werden kann, nicht durch noch so eifriges betreiben der grammatik, sowie dass vielfach im lateinischen und griechischen gar zu wenig gelesen wird» . . . «reichliches und flottes lesen, während dessen der lehrer nur da, wo es wirklich der mühe lohnt, auf eigenthümliche formen, sätze und gedankenverbindungen usw. aufmerksam mache».

Most pedig, miként művem előszavában, újból ajánlom munkámat a tisztelt kartársak figyelmébe és jóindulatába, hogy esetleg a II. kiadásnál a realiákról bővebben gondoskodván, a tanulók kezébe helyes irányú és kifogástalan segédkönyvet adhassak.

Zombor.

DANILOVICUS KÁLMÁN.

HAZAI IRODALOM.

Poetika és poetikai olvasókönyv. Szerkesztette *Riedl Frigyes*. Budapest, 1889. Lampel Róbert. 218 l. Ara 1 frt 40 kr.

Sietek mindjárt megmondani, hogy e könyvet a Gregussé mellett legjobb költészettanunknak találom. A többivel való összehasonlítást egyszerűen mellőzve, e kettő közt abban látom a különbséget, hogy Greguss művének irodalmi értéke, Riedl könyvének pedig iskolai használhatósága nagyobb, a mint hogy Greguss *írta* költészettanát, Riedl pedig *szerkesztette* a magáét. Gregussnál az elmélet nagyrészen eredeti tanulmányok gyümölcse, s azért könyve az alapvető művek közé tartozik; Riedl eklektikus, a ki csak a feldolgozásban eredeti, de iskolai szempontból tán még jobb, hogy könyve nem alkotja egy egyéni rendszer

kiegészítő részét. Greguss művének tárgyalása sokkal elvontabb és szakszerűbb, úgyszólván deduktív, mely a történelmi felfogást majdnem kizárja; azért a műfajok történelmi kifejlődése nem is részesül nála kellő figyelemben, mit pedig a tantervi utasítások méltán megkívánnak. Riedl könyve mind e pontokban ellentéte a Gregussénak, a többi poetikákat pedig irodalmi értékre nézve is felülmúlja.

Riedl újító eleme, ki már Rhetorikájában is szakított a hagyományos tárgyalással, felforgatta a régi chablonokat, induktív módszert alkalmazott és az elméletet a lehetőségig redukálta. Poetikája is újítás-sal van tele, bár nem az elméleti anyagra, hanem a formára nézve.

Legszembetűnőbb újítása az, hogy a rendszeres poetika előadását induktív alapra helyezi s az elemzett példákól vonja el a kis terjedelmre szorított elméletet. Kérdés ugyan, nem lenne-e czélszerűbb már a VII. (illetőleg a VI.) osztályban inkább rendszeres mint módszeres költészetant használni s az összefüggő előadás gyakorlását nem hagyni egészen a legfelső osztályra; azonban e könyvben a módszeres feldolgozás oly diszkrét, hogy megkedvelteti magát és nem válik émelygőssé, mint annyi módszeres könyvben.

S én az inductio alkalmazásánál fontosabbnak tartom azt a másikat újítást, hogy e poétika sokkal realisabb az eddigieknél, nem az elméleten lovagol, hanem praktikus szempontokra ügyel, az általánosítást könnyedén elvégzi s ismét konkrét tárgyakra tér; elevenebb hangjával, frissebb színezetével, bizalomkeltő alkalmazkodásával pedig közvetlenül a tanulók szelleméhez és szívéhez férkőzik. Mindenesetre meglátszik a művön, hogy «az iskolában készült, azon szellemi kölcsönhatás alatt, mely érdeklődő tanár és figyelmes tanulók közt fennáll».

Riedl a megmagyarázásban valódi művész. Szemes találékonysággal tudja fölfedezni azon pontokat, honnan az elmélet a legkönnyebben közelíthető meg; kiinduló pontjai természetesek, példái szemléletesek és meggyőzők. Az ízléses és ügyes magyarázatnak számos példáját lehetne idézni, talán minden lapról. Vonzóan van megírva a fenségesről szóló szakasz s idevágó példái (Szózat, Fohászkodás, Tátra, Imre király, Toldi) szerencsésen vannak a magyar tanuló ismeretköréhez választva. Több újszerű s érdekes vonással van kiszínezve a monda tárgyalása, úgyszintén a verstani bevezetés; egyszerűen és szépen írja le a népköltést; sikerültek az eposzról és a népeposzról, valamint a leíró költészetéről szóló részletek, bár az utóbbinál a Lessing törvényének fontosságát jobban ki lehetett volna emelni; világos végül a jellemzés meg az eszményítés magyarázata.

Az elmélet anyagát is másképp osztja be, mint az iskolai költészettanok általán; sok alkalmatlan terhet kidob és sok újabb vívmányt fölvesz. Egyáltalán Riedl modern író, ki halad a korrallal s a szakkutatás

újabb eredményeit fölhasználja. A külföldi szakírók közül Taine-t és Schopenhauert vallja mestereinek, s bár a poétikai vizsgáldóság amaz újabb mozgalmaitól, mely Fechnerrel párhuzamban Scherer és Viehoff költészettanaiban kísérletez, távol tartja magát, de a magyar poétikai irodalomnak legújabb jelenségeit is értékesítette. Czélszerű újítás (Greguss után), hogy a bevezetésben röviden bemutatja a művészeteket. Nézetem szerint nem is volna szabad a középiskolából művészettani alapismeretek nélkül szárnyra bocsátani ifjainkat, hiszen az általános műveltségnek kevés fontosabb kelléke van ennél, és mostani tantervünk mellett csak a poétikával kapcsolatban lehet ez ismeretek nyújtására alkalmat találni. A művészetek körében okoskodva, eszméltetve kalaúzol Riedl is, mint Greguss, de a sok osztályozás helyett termékenyebb munka lett volna az egyes művészeteket behatóbban leírni. A mű végén a festészet és szobrászat külön és érdekes tárgyalásban részesül ugyan, de a függelék a többi művészetek rövid ismertetésének már nem adott helyet. Érdem az is, hogy a világirodalom sok kiváló termékének tartalmi kivonatát adja. Szépen ismerteti az ind drámát, a görögök drámai költészetét, elmondja Sophokles és Aristophanes néhány főbb darabjának meséjét, a görög dráma fősajátságait összefoglalja s egy csinos szakaszt az újkori dráma történetének, egy másikat a magyar szinköltészet fejlődésének szentel.

Ezek a könyv főbb újításai. De nekem úgy tetszik, mintha az újítással járó felfogatásnak meg az újító sietségének nyomai meglátszanának e munkán s mintha a gondolatok rendszereződése nem ment volna végbe teljesen. Az anyag kétségkívül igen jó, megérdemli a tökéletesítést, a könyv pedig a javított új kiadást. A szerző javító munkáját kívánom elősegíteni következő észrevételeimmal, megjegyezvén, hogy *Beöthy Zsolt* jeles bírálatát, mely az *Egyetemes Közoktatásügyi Szemle* 1890. febr. 15-iki számában jelent meg, minden pontjában magamévá teszem s ugyanazért az ott felsorolt kifogások ismétlésétől lehetőleg tartózkodom.

Nagy hiánynak tartom azt, hogy e könyvben a költészet lélektani alapjai teljesen mellőzve vannak, pedig kivált a képzelet és érzelem szerepe és viszonya a költői alkotásban és a költői művek hatásában — olyan pontok, melyek elől az iskolai poetikának sem kellene már kitérni. Hiszen a stilisztika már az V. osztályban előlegez valamit a logikából, a mennyiben a «fogalom», «ítélet», «következtetés», «inductio» és «deductio» fogalmait magyarázza; miért ne előlegezhetne a költészet is a psychológiából némi elemi ismereteket a VII. (VI.) osztályban? Mert a lelki functiók működésének ismerete nélkül a poétika csupán a műfajok tana lesz s nem értjük az érzés, az ihlet, a képzelet fontosságát és törvényeit a műalkotásban. Egyébként Riedl csak követte Gregusst, ki a lélektani alapvetést maga is mellőzi költészettanában.

Másik főhiány az, hogy bár inductiv módszert használ, az inductionnak oly fontos műveletét, minő az elemzés, nem kezeli elég gondosan. Elvileg nagyon helyes eljárás az, hogy a műfajok elméletét előrebocsátott és elemzett példákból állítsa össze; de csak akkor volna igazán elmemozdító, ha a költeménpéldák jellemvonásait minden egyes darabnál kiemelné s ez analysisekből alkotná (vagy inkább alkottatná) meg az általánosításokat. Azonban tényleg igen kevés esetben jár így el. A legelső műfaj például, melyet vizsgál, a dal. Először bemutatja a dalköltés jelesebb képviselőit mintegy 17 darabbal (bár ezek közül némelyik, pl. a *Babiloni vizeknél*, *Búcsi*, alig mondható dálnak); minden költemény után következik a hozzá való *Elemzés*. A forma igen czélszerű, de éppen ez *elemzések* azok, melyek nem felelnek meg a czélnek: legtöbb esetben bizonyos külső körülmények fölemlítésére szorítkoznak, elmondják például a költő életét, a költemény keletkezésének alkalmát, tesznek a szerkezetre vagy a versformára egy-egy megjegyzést, de a költemény lelkét sehol sem vizsgálják. A *«Hazámhoz»* cz. költemény után ez az egész *«Elemzés: Szász Károly e költeményt 1857-ben írta, midőn Erdélyből Kún-Szent-Miklósrá költözött. «A J... .hoz»* cz. költemény fejtegetése meg ez: *«Arany e mélyen átérzett költeményt 1859-ben leányának, Juliskának írta, midőn egy ízben tapasztalta, hogy az hosszabb ideig feltűnően szomorú volt»*. Minő becses adat volna ez, hogy belőle a költemény motivumát s érzelmi szövedékét megvilágítsa! Néha többet is mond erről, pl. a *Kisfaludyaknál*; de a költemények analysiséből csak annyit nyújt, hogy egyiknél megjegyzi: *«Alaphangjára egészen elüt eddigi költeményeinktől. Gúnyos dal»*; másiknál, hogy: *«A költemény formája a szonett, az I. és II. versszak szembeáll a III-kal és IV-kel», a harmadiknál ennyi van az elemzésből: «Külsalak: két-ütemű sorok (4. 4)», míg az Eötvös *Végrendeletének* a szerkezetét ezzel írja le: *«Az első versszak bevezetést képez»*. Az *«elemzés»* szép alkalmát nem ilyen mindenkitől tudott és maguktól érthető dolgok észrevételére, hanem a költemények szépségeinek érzetetésére lehetett volna kizsákmányolni, kimutatni bennök a költői eszme fogalmazását, a motivumok szerepét, az ihlet természetét, az érzés igazságát, a hangulat játékát s különösen kiemelni az illető költemény saját szépségeit. Valóban, a ki tudja, minő nehéz éppen a lyrai költemények analysise tartalmuk illó alkatrészei miatt, csak sajnálhatja, hogy éppen e legkényesebb pontnál hagyja a könyv cserben a tanulót is, a tanárt is. E könyvnek minden érdemét felülmúlná az, ha e feladat elől ki nem térne, s lyrai darabok szép és magvas elemzésére nyújtana mintákat. Képeznünk kellene tanítványaink ízlését; szoktatnunk őket arra, hogy valamely költeménnyel szemben lehetőleg eltalálják a leghelyesebb álláspontot, szépségeit felfogják s róla véleményt tudjanak formálni. Erre lenne jó iskola*

az „elemzés”. A Riedl eljárása nem ez, s azért a dal jegyeinek végül való összefoglalása nem az elemzések önkénytelen eredményének tűnik fel. Az ódai költemények tagolása kissé behatóbb, de nem igen megy túl a gondolatmenet vázolásán, a szerkezet némely sajátosságainak feltüntetésén s egypár felvilágosító tárgyi megjegyzésen. Valódi módszeres elemzés egy sincs, csak könnyed észrevételek. A költői elbeszélésekhez csatolt æsthetikai jegyzetek odavágóbbak és találók, de viszont a balladák közül sok nincs érdemlegesen fejtegetve, V. Lászlónak pedig csak a szerkezetéről talál megjegyezni valót. Szerzőnk az elmélet némely részeiben egy-egy kiválóbb széptani író is megszólaltat, így a Szózatnál Gyulait, a ballada és románcz párhuzamánál Beöthyt. Bár többször is merített volna ilyen forrásokból! Vagy a hol nem talált, avagy keresni sem akart ilyes kész fejtegetéseket, írhatott volna maga is, van neki ahhoz való tolla.

Egy meglepő és szerencsés leleménye az, hogy a lyrai költészet ismertetésének befejezése után egy külön szakaszt illesztett könyvébe ezen czímmel: *Petőfi Sándor élete költeményeiben*. Ez annál hálásabb gondolat, minél szorosabb az összefüggés Petőfi költészete és életviszonyai közt. Azonban az ide kiválasztott, különben jellemző darabokat csak életrajzi szempontból magyarázza, költői szépségükre nem mutat rá s Petőfi lyrai költészetének jellemvonásairól és irodalomtörténeti fontosságáról ismét nem tájékoz.

Beöthy bírálata különösen izlését emeli ki Riedlnek. Igazán erősebb benne a művész, mint a tudós, könyvében több az izlés, mint a logika, s bizonyos művészi hajlamoknak enged mint könyvrítő is. Fejtegetéseinek mindig megvan a formájuk, de nem mindig szabatosak. Szereti az ujságot, keresi az érdekesebbet és nem okvetetlenül a fontosabbal, hanem a tetszetősebbel foglalkozik szívesen. Innen vannak művében bizonyos aránytalanságok, hogy pl. némely műfajokat (novella, rajz, genre, népszimfá, rhapsodia) egyenesen mellőz, másokat bőven tárgyal. A hol elemében van, szépen és részletesen beszél, másutt sovány megjegyzéseket vet oda. Tetszik neki az a gondolat, hogy könyve az ind drámát is felölelje, s e ritkasággal sokkal huzamosabban elfoglalkozik, mint az egész újkori drámával, minden Shakespearet, Molièret és Schillert beleértve; az ind dráma ismertetése még a magyar drámáénál is jóval terjedelmesebb. Már a regény tárgyalása igen hiányos, két lapra van szorítva. — Az Odysseiát kilenczszer akkora terjedelemben mutatja be, mint az Iliászt, pedig az Iliász mintaszerűbb epopœia. — Sikerkült az Iliász és Odysseia eszméltető párhuzama, de az eposzi, regényi és drámai jellem összehasonlítására nem ér rá. — A művészi izgatott temperamentum lehet oka annak is, hogy meghatározásai sokszor nem szabatosak, kifejezései sem mindig pontosak. Részemről nem

tudok lelkesülni az ilyen coordinatiókért: «A dal inkább egyszerű, szelid érzelmeket ad elő, az óda a lelkesedés tolmácsa, az elegia panaszos hangu». A dal is lehet panaszos. — Sem a hangulatosság formulázását nem fogadhatom el: «Valamely műtermékben akkor van hangulat, ha az egyes részek ugyanazt a hatást teszik, mint az egész.» Vannak merőben hangulattalan képek, melyeknek egyes részei ugyanazt az unalmas hatást teszik a szemlélőre, mint az egész; viszont igen hangulatos képekben erős contrastok vannak. — S vajjon a népdalnak épen ez a három lényeges sajátsága van-e: egyszerűség, őszinteség, közérthetőség? Tévedés az, hogy a vígjátékban a hős győzedelmeskedik, az ellenpárt pedig bukik; gondoljunk csak Tartuffe-re. Hibás értelmezés ez: «Alakilag kötetlennek mondtuk a prózaíró előadását, mert verstani szabályok a prózaírókat nem kötik mint a költőt.» A «kötött beszéd» és «kötetlen beszéd» elnevezésekben nem arról van szó, hogy a verstani szabályok a költőt kötik (vagy kötelezik)-e, hanem, hogy az előadást kötik-e meg? Hibás fogalmazás: «A költemények versemértéke a kellem szépségéből való.» — Kétértelműség és germanismus van ebben: A «művészeteknek közös főajátságuk, hogy mindannyian valami szépet állítanak elénk». Ez könnyen úgy érthető, hogy szépet ábrázolnak, s ennyiben nem igaz, mert a művészetek rútat is ábrázolnak; a szerző bizonynyal úgy gondolta, hogy szépet fejeznek ki, s ez igaz, mert a mit a mű ábrázol, lehet ugyan rút, s a mű maga mégis lehet szép, — de miért nem mondta akkor így? — Nem szabatos beszéd, hogy a verstanban a költemények alaki sajátságait vizsgáljuk, a tulajdonképeni költeménytanban pedig tartalmi sajátságait; hiszen a vers az alaki elemek közé tartozik ugyan, de szorosán véve nem alakja a költemény tartalmának, csak a belső forma (kompozíció s műforma) lehet a költemény igazi alakja. — Továbbá Riedl szerint tartalmuk szerint osztályozzuk műfajokba a költeményeket; de hiszen akkor minden szerelmi tárgyú költemény, dal, dráma, regény, egy kategóriába esnék!

Tömegesebb megjegyzéseim vannak a művészetekről szóló bevezetésre. Mindjárt azt hiszem, hogy az 1. szakaszt czélszerűbb lett volna a 2. és társai után tenni; mert a költészet legeslegelső sorban művészet és csak miután a művészet ágai közt be van mutatva, azután lenne helyén a másodlagos szempont szerint mint nyelvbéli előadást tekinteni s viszonyát az előző tanulmányokhoz, főleg a retorikához és stilsztikához, megvilágítani. Ennél azonban lényegesebb s az elméletbe vágó kifogásaim is vannak. Nagyon rábizza magát Taine és Greguss rendszerére, s ennek egyik következménye az is, hogy csak öt művészetet ismer, a mimikát mellőzi. Csupán egy jegyzetben érinti s el is üti azzal, hogy némelyek hatodik művészet gyanánt a színészetet sorolják fel, de a színész műve nem maradhat fen az utókor számára, mert személyéhez van

ffüzve, vele elenyészik; ezért nevezik a színészetet (valamint az éneket is) másodrangú művészetnek. Előre boosátván, hogy a színészet és mimika nem egészen azonos dolgok, a mimikát nem lehet a fő művészetágak közül kirekeszteni s második sorba, mintegy a reprodukтив művészetek közé degradálni, a mért a mimikai alakítás eddigelé kevésbé hagyományozható mint a zenemű vagy a költemény. Hiszen ezek is csak addig vannak életben, a meddig előadják őket s minden újabb élvezéskor feltámasztásukra, reprodukálásukra van szükség; szerencséjük az, hogy ők leírhatók s később is bármikor előadhatók, a mimika pedig ilyen állandósító (és sokszorosító) segédeszközzel még alig rendelkezik (choreographia) és csak az eleven hagyományozásra van utalva. E körülmény, fejlődésének nagy kárára van ugyan, de művészeti voltát nem alterálja.

Szerzőnk sokat foglalkozik a művészetek osztályozásával; csinál erre háromféle lajstromot. Az első táblázatban «főszempont a művészet anyaga». Igen, de akkor minek ismétli két művészetnél is ugyanazt az anyagot, mondván; «építészet (kő), szobrászat (kő vagy éroz)»; kőépület és kőszobor közt hogy tudunk ez osztályozás szerint különbséget tenni? Ha az osztályozást az anyag különféleségei szerint végezzük, építésnek és szobrászatnak egy rovatba kell esniök. A művészetek másik felosztását «anyaguk közege (tér és idő) szerint» eszközli, s azt tanítja, hogy a térbeli művészetek láthatók, az időbeliek hallhatók. Mit csinálna a mimikával, mely a térben jelentkezik, de az időben fejlődik s ez időbeli fejlesztést mégis látjuk és nem halljuk? Átveszi Gregussól (és Tainetől) a tárgyias és tárgyatlan (csak azt nem mondja, hogy: utánzó és nem utánzó) művészetekre való felosztást is. Pedig e felosztás tartahatatlan. Való ugyan, hogy az ú. n. «tárgyatlan» v. «alaki» művészetek alkotásairól nem mondjuk, hogy pl. ez a dóm vagy ez a szonáta ezt vagy azt a dolgot tárgyzassa, de viszont azt sem ismerhetjük el, hogy tartalmukat a puszta merő alaki összhang alkotja, ellenkezőleg van igen jelentékeny eszmei tartalmuk, mely a kellem vagy a fenség jellemét tudja magára öltetni. — Elvégre a három felosztási szempont közül nem emeli ki, melyik a legfőbb, pedig egyenrangú felosztási alap nem lehet három is. Úgy tesz, mint Greguss, a ki végül kombinálja az ő kétféle osztályozását s azt mondja, van képző és alaki (építészet), képző és tárgyias (festészet, szobrászat), szóló és alaki (zene), szóló és tárgyias (költészet) művészet. E kombinációban ismét két művészet szorul egy rubrikába (festészet és szobrászat), melyeknek elméleti elkülönítése pedig a Lessing-utáni æsthetikának nem utolsó vívmánya.

Öszinte köszönetet mondok a szerzőnek, hogy verstani nézeteimet szintén szives figyelmére méltatta s többek közt elfogadta az ütemegyenlőség-törvényét, magáévá tette azt a szabályt, hogy legszebb a vers, ha a

kevéstagú ütembe hosszú szótagok, a három-négy tagúakba pedig rövid szótagok kerülnek s velem tart abban is, hogy a magyar ritmikai szerkezetnek általán első fele a tagoltabb, továbbá, hogy a ritmushi hangsúly az «időmértékes» verselésben is szerepel, viszont az időmérték a magyar versformákban is. Épen azért sajnálom, hogy egyéb tétélekre nézve is nem találkozhattunk, hogy például nem használja fel az ütemfeleződés elvét, mely pedig az ütemértékekre nézve fontos tétélek kulcsát képezi; hogy az ütemegyenlőség elismerése mellett mégis elhagyja az ütem meghatározásából az időmérték egységének oly lényeges elvét. «Az ütem — úgymond — a versnek oly alkotó része, melyben egy hangsúlyos szótag után egy, két, vagy három hangsúlytalan sorakozik.» Egyszerű szótagcsoport-elmélet ez így. Miért és mikor egy, mikor kettő, mikor három? minderre az ütemaprózódástan adna felvilágosítást. Ellenmond magának akkor is, mikor az idegen versformák «láb»-ait *időmértékes ütemeknek* nevezi; vajjon lehetséges-e nem időmértékes ütem is? «Időmértékes ütem» oly pleonasmus, mint «fagyos jég». Különösen zavarólag hat rám, hogy az irodalmunkban divó versfajokat nem ritmikai karakterük és nemzeti sajátágaik szerint osztja fel, tehát három csoportba: nemzeti, görög és német formákra, hanem a verselő módszer, a prozódia alapján két csoportba: nemzeti és időmértékes versekre. Pedig azt a hármas felosztást nemcsak én vallom, hanem sokan vallják, például Gyulai Pál is, a kit épen nem vádolhatni azzal, hogy az én nézetemben el van fogúlva. Nemzeti vers — időmértékes vers: ez semmi elmentét. Emleget ugyan idegen verseket (24. l.), de azt állítja, hogy ezeket a latin költészetből vettük. Sehol sem tanítja, hogy a nyugoti nemzetektől is vettünk át modern versformákat, melyek szintén «időmértékesek». Még a hol a «rímelő mértékes versek»-ről (értad: nyugati versformákról) beszél is, azt mondja róluk, hogy eredetileg a görög népköltés formái voltak, majd a görög műköltés alkalmazta őket, mi meg átvettük és rímesen használjuk. Ez a tanítás sem ritmikai, sem irodalomtörténeti szempontból nem igaz. Az ú. n. «rímes-mértékes» versformák, ú. m. a rímes trochæus, jambus stb., pl. a *Szózat*, a *Hymnus*, a *Hazámhoz*, *Széchényi emlékezete* formájának eredetijét nem a görög, hanem a német költészetben találjuk fel, német zenén alapulnak; a mult században nem is klasszicizistáink honosították meg őket, hanem azon íróink, kik vagy egészben vagy nagy részben nyugati hatás alatt állottak: Ráday Gedeon, Földi, Verseghy, Kazinczy, Szemere Pál stb. S e nyugateurópai versrendszer nemcsak független a klasszikaitól, hanem irodalmunkban még fontosabb is nála, s ugyanazért nem lehet egyetlen féllapnyi paragrafusban végezni velök. A klasszikai versforma jó stílgyakorlatnak a 1830 körül már kiment divatból: a nyugati versformák folyton részt vesznek költészetünk életműködésében, s Petőfi költészetének $\frac{3}{4}$ -ed része jambus

és trachæus, Reviczkynek pedig egész *Magány*-ában nincs egy magyar forma sem. Ilyen roppant terjedelmű s életben levő versrendszert nem volna szabad összevonni az antik formákkal, és oly igen alárendelt helyzetbe útalni.

Egyéb észrevételeim a verstani részre: Helyes, hogy a verstant a ritmusra alapítja, de midőn a ritmus lényegét a rendes ismétlődésben látja, igen tág fogalomhoz jut s tényleg a *Mátyás anyjának* elemzéséből annyiféle ismétlődést von el (gondolatok, szókezdő mássalhangzók, szóvégi magánhangzók, szóvégi magán- és mássalhangzók, hangsúlyos szótagcsoportok ismétlődése), hogy ezek szerint az alliteráció, assonancia s a rím is csak a ritmus egy-egy faja volna. — Az ütem sajátosságait hat pontban sorolja fel. Nem lehetne-e az észleletek e merő koordinálása helyett szervesebb formába foglalni az eredményeket? — A 20. és 21. l. Petőfinek 2, Aranynak 1 trochaikus versét, és Petőfinek 1 jambikus versét a magyar vers példái közt idézi. — *Rég veri már a magyart a teremtő* nem tiz-, hanem tizenegytagú sor. — A mórát csak az *időmértékes* verseknél tanítja, pedig ha az ütemfeleződés elvét figyelembe venné, a magyar versekben is rájöhetne a mórákra. Mert a móra nem prozódiai, hanem ritmikailag fogalom, értékét nem szótagban, hanem hangjegyben fejezzük ki ($\frac{1}{2}$ taktus) s előfordul mindenféle verselésben. Az sem való ennél fogva, hogy mórának azt az időtartamot nevezzük, melybe egy rövid szótag kiejtése kerül; attól függ, $\frac{1}{2}$ értékű ritmushielyen áll-e az a szótag? A syllaba brevis brevior bizony rövidebb egy móránál. — Az sem mindenkor igaz, hogy a hosszú szótag két időegységgel, két mórával egyenlő. A cyclieus dactylus hosszú szótagja rövidebb mint a többieké. — A cycl. dact. mellőzése a logæedi sorok tárgyalásánál bosszulja meg magát, mert kénytelen ilyen meghatározásokat adni: *«A kisebb alcæusi sor két daktylus és két trochæusból alakul»,* a mi pedig ama tétele alapján, hogy a daktylus 4 móra, a trochæus 3 móra, oda megyen ki, hogy a görög sorok különböző taktusnemekből vannak összeszerkesztve. — A görög kompozíciók közös sajátosságául csak azt említi fel, hogy nem alkalmazzák a rímet. — Nem ismerem el, hogy Sylvester János az *Új testamentum* fordítását igen kezdetleges distichonokkal nyitja meg; sőt ellenkezőleg, a Sylvester versei megelégedően sikerültek, úgy hogy Barótiéig nem multák őket felül. Mások voltak azok (Libécz, Heltai, Foktövi stb.), a kik a distichont nagyon kezdetlegesen írták. Persze ha Sylvestert hibásan idézzük: *«Az kit igért ime . . .»* (e h. *ímé*), akkor döcög a verselés (28. l.)

Szöveghibák többször is akadnak az idézett versekben. Ilyenek *«A magyarokhoz»* cz. ódában: Nem látod a *bosszús* egeknek (e h. *bosszús*, ezt kívánja a versforma is), S a világot ostromló töröknek; Kölcséynél 94. l. Szél kele most mint sír szele *kel* (e h. *kél*), vésd jól *kebledbe* (e. h.

kebeledbe), Aranynál 93. l. Kivánsz nagy reményt e h. nyereményt; Széchenyi emlékezetében állandóan Széchenyit ír. Különben e költemény inkább vegyes faj s nem kellett volna az ódák élére tenni; ódai lendületet inkább a végén kap.

Alig szükséges hangoztatnom, hogy mind e hiányok keveset nyomnak a könyv jelességei mellett. Könnyen kiigaz thatja őket az első kiadást használó tanár addig is, míg a szerzőnek alkalma lesz a tökéletesített kiadást közrebocsátani. Hogy erre mielőbb rákerüljön a sor, őszintén kívánom.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

M. Annæus Lucanus élete és művei. Doktori értekezés. Írta Richter László főgymn. tanár. Nyitra 1890.

Doktori értekezéstől, melynek czélja egy tudományos egyetemi *gradus* elnyerése, joggal elvárhatjuk, hogy valamely kérdést önállóan tárgyaljon, s ha elfogadható új eredményre nem is jut, legalább a szakirodalom teljes ismeretéről tanúskodjék. Sajnos, az előttünk fekvő munka e követelményeknek nem felel meg.

Már kezdetben bizalmatlanul forgattam kezemben e munkát, mely 35 lapon akar elbánni oly nagy terjedelmű themával, mint Lucanus életrajza és összes műveinek ismertetése. Balsejtelmeim valósultak is: csakhamar meggyőződtem arról, hogy ez értekezés minden önállóság nélkül való, és mivel abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a Lucanusra vonatkozó főbb munkák jórészt rendelkezésemre állanak, rájöttem arra is, hogy a szerző még a szakirodalmat sem ismeri kellőleg.

Az első fejezet az *életrajzi kútjokról* szól. Ebben a szerző megelégedett azzal, hogy Weber «*Vitæ Lucani collectæ*» (Ind. lect. in Acad. Marburgensi 1856/7) cz. munkáját kivonatolta a nélkül, hogy a forrásokat magukat tanulmányozta volna. A Suetonius-féle *vita* tárgyalásánál teljesen ignorálta Reifferscheidet, kinek «*Suetonii præter Cæsarum libros reliquiæ*» című ismeretes kiadásában az 50—52. lapon megtalálta volna ez életrajz bő kritikai jegyzetekkel kísért szövegét és a 392—394. lapon a «*Quæstiones Suetonianæ*» cz. fejezetben az ide vágó forráskritikai tudnivalókat. Richter úr e helyett megelégedett az idézeteknek Weberből való egyszerű kiírásával s e miatt nem kerülhetett ki több szánalmas botlás. Mindjárt a 3. lapon így szól: «Hieronymus említi, hogy Suetonius művének *De poetis* című részében Terentius, Flaccus, Persius, Juvenalis stb. mellett Lucanus életét is adta.» Ez egyszerűen nem igaz, mert Hieronymus csak annyit mond az Eusebius-féle *Chronica* fordításában (tom. VIII. p. 7. Vall.), hogy az eredetét Suetoniusból és más nevezetesebb historikusokból vett adatok-